

KLEMENS SZANIAWSKI: NAUKA, WNIOSKOWANIE I WARTOŚCI Z PERSPEKTYWY TEORII DECYZJI

Grzegorz Lissowski – Uniwersytet Warszawski

Tadeusz Tyszka – Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania
im. L. Koźmińskiego w Warszawie

Życie i twórczość

Klemens Szaniawski urodził się 3 marca 1925 r., zmarł 5 marca 1990 r. Był przede wszystkim uczonym. Ale w momentach krytycznych dla kraju włączał się w życie publiczne. Tak było w 1944 r., gdy wybuchło Powstanie Warszawskie. W latach 70. i 80. włączył się w działalność opozycyjną. Był jednym z organizatorów konwersatorium *Doświadczenie i Przyszłość*, a w 1998 r. był współorganizatorem obrad Okrągłego Stołu.

Rozległa działalność naukowa Szaniawskiego obejmowała filozofię, zwłaszcza logikę i etykę, oraz zastosowania matematyki w naukach społecznych, głównie w socjologii¹. Najważniejszym i dominującym obszarem jego zainteresowań i dokonań naukowych była jednak teoria decyzji. I to ten dorobek będzie podstawowym przedmiotem obecnego omówienia. Zanim to się stanie, powiedzmy jednak kilka słów o całości kształcenia i funkcjonowania Klemensa Szaniawskiego jako Uczonego i Nauczyciela.

Całe w istocie życie akademickie spędził na Uniwersytecie Warszawskim. Pełnił wszystkie typowe funkcje uniwersyteckie: był kierownikiem katedry (Metod Badawczych w Socjologii, a następnie – Logiki), dziekanem (Wydziału Filozoficznego, a następnie – Nauk Społecznych). Był przewodniczącym Rady Naukowej (Instytutu Filozofii) oraz członkiem Senatu UW. W 1984 r. został wybrany Rektorem UW, ale nie objął tego stanowiska z powodu weta zgłoszonego ze względów politycznych przez Mi-

¹ Por. hasło „Szaniawski Klemens” napisane dla Encyklopedii Socjologii przez Grzegorza Lissowskiego: *Encyklopedia Socjologii. Suplement*, Warszawa: Oficyna Naukowa 2005, s. 324-329.

nistra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Był przewodniczącym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego – od 1977 r. aż do śmierci. Oprócz pisania prac własnych – naukowych i popularno-naukowych – chętnie pełnił role edytorskie (znakomite są jego przedmowy do wielu książek, zarówno klasyków filozofii, jak i autorów współczesnych) oraz redakcyjne (np. w „Studia Logica”, których redaktorem naczelnym był w latach 1969-74), w „Synthese”, „Theory and Decision”, „Erkenntnis”, „Philosophy of Science”).

Szczególną rolę w wykształceniu środowiska uprawiającego teorię decyzji odegrało seminarium zapoczątkowane przez Profesora Szaniawskiego w 1970 r. – w Zakładzie Prakseologii PAN. Było to pierwsze w Polsce seminarium na temat podejmowania decyzji. Przetrwało do 1986 r. (z naturalną przerwą na stan wojenny). Przez ten kilkusetletni okres gromadziło ono osoby zainteresowane teorią decyzji i jej zastosowaniami, o bardzo zróżnicowanych specjalnościach naukowych i afiliacjach organizacyjnych: matematyków, logików, ekonomistów, psychologów, socjologów, politologów, prakseologów itd. Uczestnikami tego seminarium byli m.in. (w porządku alfabetycznym): Elżbieta Aranowska, Adam Biela, Zbigniew Chlewiński, Jerzy Ekel, Wojciech Gasparski, Andrzej Góralski, Janusz Grzelak, Andrzej Falkowski, Tadeusz Iwiński, Tadeusz Kasprzak, Kazimierz Kłosiński, Janusz Korwin-Mikke, Józef Kozielski, Edward Leniewicz, Grzegorz Lissowski, Tomasz Makarczyk, Włodzimierz Miszański, Józef Radzicki, Piotr Sienkiewicz, Ryszard Stachowski, Piotr Świstak, Władysław Świtalski, Tadeusz Tyszka, Czesław Walesa, Jerzy Wilczyński. Ta różnorodność osób i podejść stanowiła o atrakcyjności seminarium. Ale tylko ktoś tak wszechstronnie wykształcony i bystry jak Profesor Szaniawski potrafił coś wniesić do prawie każdego wystąpienia: pomóc wyklarować problem, doradzić ujęcie, a nawet (co stało się anegdotą) pomóc dokończyć „zachwiany” dowód twierdzenia. Opis tego seminarium zawiera *Wprowadzenie* Grzegorza Lissowskiego i Tadeusza Tyszki do specjalnego numeru „Prakseologii” (Nr 3-4 (116-117), 1992), poświęconego pamięci Klemensa Szaniawskiego.

Można wyróżnić pięć głównych nurtów prac naukowych Szaniawskiego związanych z teorią decyzji: (1) analiza kryteriów racjonalnego podejmowania decyzji, (2) pragmatyczne uzasadnienia metod wnioskowania, głównie statystycznego, (3) koncepcja informacji i oceny jej wartości, (4) sprawiedliwy podział dóbr jako problem decyzji i (5) zastosowania teorii decyzji w różnych naukach i do różnych dziedzin życia. Wiele artykułów Szaniawskiego, zarówno przetłumaczonych na język polski z publikacji zagranicznych, jak i przedrukowanych z polskich czasopism i prac zbiorowych, zawiera tom *O nauce, rozumowaniu i wartościach* opublikowany w 1994 r., cztery lata po jego śmierci, przez Wydawnictwo Naukowe PWN². Tam, gdzie będzie to możliwe odwołujemy się do artykułów zamieszczonych w tym tomie.

² Część tych artykułów w j. angielskim została wydana przez Kluwer Academic Publishers w 1998 r.

Kryteria racjonalnego podejmowania decyzji

W naturalny sposób od początku zajmowania się teorią decyzji intrygowały Szaniawskiego pytania: jak racjonalnie podejmować decyzje w sytuacjach różnego typu niepewności od warunków ryzyka do całkowitej niewiedzy? oraz jak można optymalnie wykorzystać dodatkową informację dla rozwiązania problemu decyzji? Szczególnie interesującą sytuacją są warunki niewiedzy, które oznaczają kompletny brak wiedzy o tym, który stan rzeczy zajdzie (a wiadomo, że od tego zależą konsekwencje podjętych działań), w tym także brak podstaw do oceny szans zajścia poszczególnych stanów rzeczy. Pierwsze z tych pytań zostało sformułowane m.in. już w 1960 r. w artykule *Kilka uwag o kryterium racjonalnego podejmowania decyzji (O nauce..., XIX)*. Szaniawski przeanalizował w nim własności kilku klasycznych kryteriów podejmowania decyzji: kryterium Laplace'a maksymalizacji średniej użyteczności, kryterium maksimum Walda, rodzinę kryteriów Hurwicza, kryterium Savage'a minimum straty. W tym artykule zaproponował opracowane przez siebie kryterium podejmowania decyzji w warunkach niepewności, nazywane kryterium β (obecnie znane jako kryterium Szaniawskiego). Polega ono na maksymalizacji kombinacji współczynnika Laplace'a (średniej użyteczności działania, przy założeniu jednakowych prawdopodobieństw wszystkich stanów rzeczy, od których zależą jego konsekwencje) i współczynnika Walda (minimalnej użyteczności) ważonych pewnym parametrem β . Wybór parametru β pozostawia się decydentowi i charakteryzuje on jego „poziom ostrożności”. Kryterium to eliminuje pewne wady kryteriów Laplace'a i Walda.

Szaniawski wykazał, zarówno w tym artykule, jak również w innych, a zwłaszcza w *Kryteriach podejmowania decyzji (1970) (O nauce..., XXIX)*, że żadne kryterium podejmowania decyzji w warunkach niewiedzy nie spełnia wszystkich postulatów, za pomocą których określa się racjonalny wybór działania. Posługiwanie się określonym kryterium jest zatem wyborem pewnej, ograniczonej koncepcji racjonalności, charakteryzowanej przez ten zestaw postulatów, który dane kryterium spełnia.

Szaniawski nie ograniczał się do analizy problemu racjonalnego podejmowania decyzji w warunkach niepewności i poszukiwania kryterium, które spełniałoby zestaw najbardziej pożądaných postulatów racjonalności. Usiłował także usystematyzować całą problematykę racjonalnego myślenia i działania oraz wyznaczyć status aksjologiczny postawy racjonalistycznej. Niewątpliwie widać tu wpływ jego nauczycieli: Tadeusza Kotarbińskiego i Kazimierza Ajdukiewicza. Najpełniejszą próbą w tym zakresie był artykuł *Plus ratio quam vis* (wykład inauguracyjny wygłoszony w Uniwersytecie Warszawskim 1.X.1982) (*O nauce..., LII*). Temu celowi miała być poświęcona książka, którą przygotowywał podczas ostatniego pobytu w USA w 1989 r., a której opublikować już nie zdążył.

Wnioskowanie a podejmowanie decyzji

Wiele publikacji poświęcił Szaniawski analizie logiki wnioskowań indukcyjnych, zwłaszcza wnioskowaniu statystycznemu. Nie wierzył w możliwość numerycznego wyznaczenia stopnia potwierdzenia zdań na podstawie danych empirycznych, a w konsekwencji – stworzenia logicznej teorii indukcji w sposób proponowany przez Rudolfa Carnapa czy też Hansa Reichenbacha. W artykule *Wnioskowanie czy behavior?* (1958), a także w innych pracach np. *Pragmatyczne uzasadnienie reguł wnioskowania statystycznego* (1962), *Współczesne ujęcie procedur indukcyjnych* (1965), *Dwie koncepcje indukcji* (1967) (*O nauce...*, XVI, XXIII, XXV, XXVIII), opowiadał się za teorią nowoczesną reprezentowaną przez Jerzego Sławę-Neymana (z którym miał możliwość współpracować w latach 1957-8, gdy przebywał w Cambridge na stypendium) i Abrahama Walda, twórcę teorii statystycznych funkcji decyzji. Podobnie jak oni uważał, że procedury statystyczne – tradycyjnie zwane wnioskowaniami – nie są w ogóle żadnym wnioskowaniem, ani rozumowaniem, a jedynie metodami podejmowania decyzji na podstawie dodatkowej, zawodnej informacji.

Dodatkową informację dostarcza wynik eksperymentu statystycznego, na przykład badania losowej próby. Informacja ta ma charakter probabilistyczny, gdyż rozkład prawdopodobieństwa możliwych wyników badania zależy od tego, jaki jest prawdziwy stan rzeczy (np. która hipoteza jest prawdziwa). Taki sam wynik badania można otrzymać, choć z innym prawdopodobieństwem, gdy prawdziwe są różne hipotezy. Wybór reguły wnioskowania statystycznego, a więc statystycznej funkcji decyzji przeprowadzającej zbiór wyników badania empirycznego w zbiór hipotez, powinien zależeć nie tylko od wyników eksperymentów, ale także od oceny konsekwencji podjęcia błędnej decyzji. Przyjęcie hipotezy jest bowiem pewną decyzją, wyborem spośród alternatywnych działań.

Informacja i jej wartość pragmatyczna

Podejmowanie decyzji na podstawie dodatkowej informacji nie jest specyficzną cechą badań statystycznych. Wręcz przeciwnie! We wszystkich naukach empirycznych tak się postępuje, a jednym z głównych celów nauki jest poszukiwanie dodatkowej informacji i wykorzystywanie jej do rozwiązywania problemów, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych. Szaniawski analizował i porównywał różne koncepcje informacji: syntaktyczną, semantyczną i pragmatyczną, (np. *Dwa pojęcia informacji* (1974) i *Typy informacji i ich rola w metodologii nauki* (1976) (*O nauce...*, XXXVI, XL)). Jednak głównym przedmiotem jego zainteresowania była koncepcja pragmatycznej informacji, w której wartościowanie informacji jest zrelatywizowane do użyteczności tej informacji dla rozwiązania problemu decyzji. Redukcja niepewności na temat wystąpienia

czynników zewnętrznych (stanów rzeczy), od których zależą konsekwencje działań i na które decydent nie ma wpływu, umożliwia dokonanie lepszego wyboru działania.

Nowatorskie określenie informacji pragmatycznej, wyróżnienie jej typów i ustalenie sposobu oceny jej wartości tzw. wartości pragmatycznej informacji, było niewątpliwie najważniejszym dokonaniem Szaniawskiego. Poświęcił temu bardzo wiele artykułów od najwcześniejszego *The value of perfect information* (1967) poprzez szereg innych publikowanych w Polsce i zagranicą np. *Informacja a decyzja* (1968), *Logika rachunku ekonomicznego* (1968), *O pojęciu informacji* (1970), *Pragmatyczna wartość informacji* (1971), *Pytania i ich wartość pragmatyczna* (1973), *Informacja i decyzja jako narzędzie filozofii nauki* (1973) (*O nauce...*, XXVI, XXVII, XXX, XXXI, XXXII, XXXIV).

Szaniawski określał informację jako rozstrzygnięcie pytania na temat zbioru stanów rzeczy. Przez „rozstrzygnięcie pytania” rozumiał „fakt uzyskania na nie odpowiedzi”, nie zaś wszelką możliwą, konkretną odpowiedź na to pytanie. Jego intencją było bowiem mówienie o informacji w kategoriach ceny, jaką skłonni bylibyśmy za tę informację zapłacić. Cena rozstrzygnięcia pytania musi być ustalona niezależnie od treści tego rozstrzygnięcia.

Początkowo rozważał jedynie odpowiedzi na pytania bezpośrednio dotyczące zbioru stanów rzeczy. Wyróżniał przy tym pytania kategoriowe i probabilistyczne. Odpowiedzi na pytania kategoriowe reprezentowały podzbiory zbioru stanów rzeczy, zaś na pytania probabilistyczne podzbiory zbioru możliwych warunkowych rozkładów prawdopodobieństwa określonych na tym zbiorze. Później rozważał już nie tylko pytania bezpośrednio, ale także pośrednie. W najważniejszym artykule *Pragmatyczna wartość informacji* (1971) (*O nauce...*, XXX), w którym określone zostały w sposób ogólny zarówno pojęcie informacji pragmatycznej, jak i wartość tej informacji, Szaniawski zdefiniował informację w postaci pary: zbiór odpowiedzi na pytanie i rodzina warunkowych rozkładów prawdopodobieństwa odpowiedzi ze względu na stany rzeczy. Szaniawski wyróżnił szereg typów informacji pragmatycznej. Klasyfikację taką zawiera artykuł Grzegorza Lissowskiego (2003). Najwartościowszą z nich jest informacja doskonała, w której każda odpowiedź na pytanie stanowi zarówno warunek konieczny, jak i wystarczający do wystąpienia dokładnie jednego stanu rzeczy.

Możliwość uzyskania informacji na temat zbioru stanów rzeczy modyfikuje wszystkie trzy elementy charakterystyki problemu decyzji: (1) wzbogaca pierwotny zbiór działań o funkcje decyzji, tj. takie nowe działania, które każdej odpowiedzi przyporządkowują jedno z możliwych działań, (2) rozszerza pierwotny zbiór stanów rzeczy, gdyż konsekwencje funkcji decyzji zależą zarówno od tego, który stan rzeczy zajdzie, jak i od tego, jaką odpowiedź otrzymamy, (3) modyfikuje użyteczności związane z konsekwencjami działań, gdyż wymaga uwzględnienia kosztu uzyskania informacji. Wykorzystanie informacji dla podjęcia decyzji polega na uzależnieniu wyboru działa-

nia od odpowiedzi otrzymanej na pytanie. Wartość pragmatyczna informacji jest określona przez porównanie funkcji decyzji, a więc działań polegających na wykorzystaniu informacji, z działaniami dostępnymi w pierwotnym problemie decyzji. Porównanie to umożliwiają kryteria podejmowania decyzji. Pojęcie wartości pragmatycznej informacji jest zrelatywizowane do problemu decyzji i do zastosowanego kryterium podejmowania decyzji. Wartością pragmatyczną informacji ze względu na określony problem decyzji, w sensie ustalonego kryterium K , nazywa Szaniawski najwyższy koszt informacji, przy którym optymalna funkcja decyzji jest nie gorsza (w sensie tego kryterium) od optymalnego działania, które nie wykorzystuje informacji.

Podział dóbr jako problem decyzji

Problematyka etyczna była bliska Szaniawskiemu, gdyż właśnie od niej rozpoczął swoją działalność naukową. W połowie lat 60. powrócił do niej. Tym razem jednak przedmiotem jego zainteresowania był problem podziału dóbr, a dokładniej – problem podziału zbioru niepodzielnych, niejednorodnych dóbr. Jego intencją była analiza zasad podziału dóbr jako metod podejmowania decyzji społecznej, polegająca na badaniu ich własności i relacji między nimi. Założeniem przyjętym w tej analizie była zależność oceny podziału dóbr od profilu indywidualnych preferencji uczestników podziału. Ten sposób badania i porównywania zasad sprawiedliwości dystrybucyjnej stał się później dominującym w teorii wyboru społecznego, a problem sprawiedliwości dystrybucyjnej jest obecnie jednym z podstawowych zagadnień tej teorii.

Wybrany przez Szaniawskiego bardzo prosty model sytuacji podziału miał umożliwić analizę relacji między różnymi wymaganiami stawianymi podziałom dóbr z punktu widzenia sprawiedliwości. Zakładał, że liczba dzielonych dóbr jest nie większa od liczby osób, a ponadto, że każda osoba otrzymuje nie więcej niż jedno dobro. Warunek ten posiada naturalne uzasadnienie etyczne – ogranicza nierówność wyników podziału. Szaniawski nie zakładał wiedzy o indywidualnych użytecznościach dóbr, a jedynie znajomość profilu preferencji indywidualnych na zbiorze dóbr. Przyjęte ograniczenia na zbiór dóbr i zbiór podziałów umożliwiały jednak określenie preferencji osobistej każdej osoby na zbiorze dopuszczalnych podziałów bezpośrednio na podstawie jej preferencji na zbiorze dóbr. W ten sposób udało mu się uniknąć przyjmowania mocniejszych i w konsekwencji mało realistycznych założeń o sposobie pomiaru indywidualnych preferencji oraz o możliwości ich międzyosobowego porównywania. Podstawowym wymaganiem rozważanym przez Szaniawskiego była równość. Zapewnienie równości w sytuacji podziału zbioru niepodzielnych dóbr wymagało zastosowania losowych metod podziału, nazywanych dystrybucjami. Sformułował on dwie zasady równości: zasadę równych szans satysfakcji (już w pierwszym artykule poświęconym tej problematyce *O pojęciu podziału dóbr*, opublikowanym w „Studiach

Filozoficznych” w 1966 r. (*O nauce...*, XLV) oraz zasadę równych szans wyboru (w późniejszych artykułach poświęconych problemowi podziału dóbr z lat 1975 i 1979 (*O nauce...*, XLIX i L). Zasada równych szans satysfakcji polega na wyborze takich dystrybucji, które zapewniają wszystkim uczestnikom podziału takie same prawdopodobieństwa otrzymania dóbr, które zajmują w ich indywidualnych uporządkowaniach preferencyjnych zbioru dóbr takie same pozycje: pierwszą, drugą itd. Doniosłym odkryciem Szaniawskiego było wykazanie, że zasada równych szans satysfakcji może być sprzeczna z zasadą optymalności, która w tym przypadku wymaga, aby podziały, które nie są optymalne w sensie Pareto (a więc istnieją od nich podziały korzystniejsze dla uczestników podziału) miały przypisane prawdopodobieństwa równe zeru. Szaniawski nie wskazał, dla jakich profili indywidualnych preferencji zachodzi ta sprzeczność. Częściową odpowiedź na to pytanie zawiera praca Marty Kuc (2000). Zasada równych szans wyboru polega na dokonywaniu wyborów ze zbioru dóbr kolejno przez uczestników podziału. Każdy z nich wybiera jedno, najwyżej oceniane dobro z podzbioru dóbr, które pozostały po dokonaniu wyboru przez jego poprzedników. Zasada ta zakłada symetryczne traktowanie wszystkich uczestników podziału. Zapewnia ona każdemu z nich takie same prawdopodobieństwo, że będzie dokonywał wyboru jako k -ty z kolei. Nie pozostaje w konflikcie z zasadą optymalności, ale szanse satysfakcji uczestników podziału nie muszą być już jednakowe. Zbiory dystrybucji wyznaczone przez obie zasady mogą być zbiorami rozłącznymi, co wskazuje na istotne różnice między tymi dwiema egalitarnymi koncepcjami sprawiedliwości. Obie losowe zasady sprawiedliwości Szaniawskiego były przedmiotem badań eksperymentalnych przeprowadzonych przez Grzegorza Lissowskiego (1992), natomiast ich aspekty etyczne były analizowane przez Jacka Hołówkę (1990).

Związki między teorią decyzji a różnymi dziedzinami życia i nauki

Szaniawski badał związki między teorią decyzji a różnymi dziedzinami życia i nauki. Jako filozof chętnie badał związki teorii decyzji z różnymi dziedzinami filozofii. Związki teorii decyzji z filozofią najpełniej opisuje artykuł *Filozofia podejmowania decyzji* (*O nauce...*, XLII). (O szczególnym związku teorii decyzji z prakseologią pisze poniżej Wojciech Gasparski). Najbardziej intrygujące w tym artykule jest to, że określając rzeczywisty (w tamtym okresie) zakres badań teorii decyzji, Szaniawski pokazywał, jakie interesujące pola badawcze pozostają poza tym obszarem. I oto w bardzo krótkim czasie od postulatów formułowanych przez Szaniawskiego, te właśnie pola stały się przedmiotem badań szeroko rozumianej teorii decyzji.

Istotnie, Szaniawski zwracał uwagę, że teoria decyzji ogranicza się (ograniczała się wtedy) do poszukiwania najlepszego (lub zadawalającego) działania w danym zbiorze działań. Stawiał w związku z tym pytanie, a skąd się bierze ów dany zbiór

działań. Postulował, że jest on zapewne jakoś odniesiony do celu decydenta, ale także do jego przekonań i wartościowań. Otóż problem, w jaki sposób rzeczywiście generowany jest zbiór działań między którymi decydent dokonuje wyboru, jest obecnie intensywnie badany przez psychologów (patrz Payne, Bettman, Johnson, 1993). Z kolei problem, jak usprawnić ów proces jest przedmiotem badań przedstawicieli analizy decyzyjnej (patrz Keeney, 1992).

Inny problem postawiony przez Szaniawskiego to kwestia; czy może zachodzić rozdzźwięk pomiędzy tym, co decydent wybrał (w sensie, iż wierzy on, że jest to najlepszy sposób działania przy danym zbiorze dostępnych alternatyw), i tym, co rzeczywiście zamierza zrobić (*O nauce...* XLII: 435). Problem ten, jak zauważa Szaniawski, cytując słynne powiedzenie Owidiusza „*Video maiora, proboque deteriora sequor*”, był zauważony już w starożytności. Otóż także ten problem jest obecnie intensywnie badany w ramach teorii decyzji. Chodzi tu w szczególności o tzw. wybory w czasie (*intertemporal choice*). Mając wybór pomiędzy mniejszą, ale natychmiastową nagrodą, a większą, lecz dostępną dopiero za jakiś czas (powiedzmy za miesiąc), ludzie często decydują się na tę pierwszą. Prowadzi to nierzadko do kłopotów z samokontrolą, czyli z dotrzymaniem wcześniejszych postanowień (por. Ainslie, 1975, Dzik i Tyszka, 2004).

Z racji wcześniejszych zainteresowań uwagę Szaniawskiego przyciągał związek teorii decyzji z etyką. W artykule o związkach teorii decyzji z etyką *Teoria decyzji a etyka* (*O nauce...*, XLVI), stara się pokazać, że analizy etyczne mogą bardzo zyskać dzięki wykorzystaniu aparatury teorii decyzji. Pokazuje, w szczególności, jak w języku teorii decyzji można analizować etyczne dylematy znane jako konflikty wartości. Trudność tego rodzaju decyzji etycznych wynika z tego, iż konsekwencje ocenianych czynów można porównywać ze względu na różne normy, które to normy wyznaczają różne skale wartościowań. Jakiś czyn może być przeto wyżej oceniony od innego ze względu na jedną normę (jedną skalę), a niżej ze względu na inną normę (drugą skalę). Ale wobec tego przypadki takie można analizować tak jak w teorii decyzji traktuje się decyzje wieloaspektowe (powiedzmy wybór między produktem solidniejszym, ale droższym i produktem mniej solidnym, ale tańszym). Opisano wiele strategii podejmowania tego rodzaju decyzji (por. Tyszka, 1986). O ile jednak nam wiadomo, nikt dotychczas nie podjął interesującej sugestii Klemensa Szaniawskiego, by w ten sposób analizować etyczne dylematy.

Ogromnie interesujący problem stawia Szaniawski w artykule *Granice logiki decyzji* (1994). Zwraca tu uwagę, że w niektórych instytucjach życia społecznego postuluje się oddzielanie oceny stanu faktycznego i decyzji o wyborze działania. Np. w większości systemów prawnych formułowany jest postulat, że wielkości wyroku nie wolno uzależniać od stopnia przekonania (i od wątpliwości), co do tego, w jakim stopniu została wykluczona niepewność co do sprawstwa osądzanego czynu. Klemens Szaniaw-

ski pisze (*O nauce...*, XLIV: 457): „jest rzeczą jasną, że taki zakaz pozostaje w sprzeczności z logiką decyzji, która zaleca rachunek ryzyka, biorący pod uwagę wszystkie możliwe stany świata mające prawdopodobieństwo niezerowe”. Rzeczywiście postulat, by nie uzależniać kary od ewentualnej niepewności, co do sprawstwa osądzanego czynu stał się przedmiotem interesujących kontrowersji wśród teoretyków prawa (por. Lillquist, 2002). Nie jest do końca jasne, dlaczego postulat ten utrwalił się w wielowiekowej tradycji sądowniczej. Być może chodzi o to, że byłoby rzeczą niewłaściwą, żeby zróżnicowanie wysokości kary miało zależeć nie od tego, że skazani popełnili niejednakowe (nierównej wagi) przestępstwa, ale od tego, czy osądzającemu udało się ustalić prawdę w sposób mniej czy bardziej pewny.

Bibliografia

- Szaniawski, K., 1967. *The value of perfect information*. „Synthese”, 17: 408-424.
- Szaniawski, K., 1994. *O nauce, rozumowaniu i wartościach*, (wybrał i opracował Jan Woleński), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szaniawski, K., 1998. *On Science, Inference, Information and Decision-Making. Selected Essays in the Philosophy of Science*, (red. Adam Chmielewski i Jan Woleński), Synthese Library vol. 271, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Ainslie, G., 1975. *Specious reward: A behavioral theory of impulsiveness and impulse control*. „Psychological Bulletin”, 82, 463-495.
- Dzik, B., Tyszka, T., 2004. *Racjonalność*, [w:] T.Tyszka (red.), *Psychologia Ekonomiczna*, Gdańsk: GWP.
- Hołówka, Jacek. 1990. *Klemens Szaniawski on Practical Knowledge and Choice*, s. 95-109, [w:] P. Płoszajski (red.), *Philosophy of Social Choice*, Warszawa: Wydawnictwa Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Keeney, R.L., 1992. *Value-Focused Thinking: A Path to Creative Decision-making*, Cambridge: Harvard University Press.
- Kuc, M., 2000, *Analiza zasad sprawiedliwości Klemensa Szaniawskiego*, „Studia Socjologiczne” Nr 1-2 (156-7), s. 167-209.
- Lillquist, E., 2002. *Recasting reasonable doubt: Decision theory and the virtues of variability*. „UC Davis Law Review”, 36, 85- 197.
- Lissowski, G., Tyszka, T., 1992. *Wprowadzenie*, „Prakseologia” Nr 3-4 (116-7): 3-17.
- Lissowski, G., 1992. *Probabilistyczny podział dóbr*. „Prakseologia” Nr 3-4 (116-7), s. 149-165.
- Lissowski, G., 2003. *Klasyfikacja informacji pragmatycznej*, s. 95-114, w: J.J. Jadacki (red.) *Analiza pojęcia informacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Payne, J.W., Bettman, J., Johnson, E., 1993. *The Adaptive Decision Maker*. New York: Cambridge University Press.
- Tyszka, T., 1986. *Analiza decyzyjna i psychologia decyzji*. Warszawa: PWN.

KOMENTARZ:

Klemensa Szaniawskiego teoria decyzji w zarysie¹**Wojciech Gasparski****Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego**

1. Związek prakseologii z teorią decyzji związany jest nierozdzielnie z nazwiskiem i osobą profesora Klemensa Szaniawskiego, który w Zakładzie Prakseologii PAN zainicjował i przez wiele lat prowadził Seminarium Teorii Decyzji. Związki obu dyscyplin zarysowaliśmy we wspólnym referacie, do napisania którego przyczyniło się zaproszenie jakie na początku 1975 roku otrzymałem od organizatorów piątej konferencji poświęconej badaniom dotyczącym prawdopodobieństwa subiektywnego, użyteczności i teorii decyzji (The Fifth Research Conference on Subjective Probability, Utility and Decision Theory); konferencja ta miała się odbyć w Darmstadzie, w dniach 1-4 września 1975 r. Uważając, że to właśnie Klemens Szaniawski powinien być autorem proponowanego referatu poinformowałem go o zaproszeniu sugerując podjęcie się zadania wskazanego przez organizatorów. Profesor nie zgodził się na to by samemu przygotować referat przystał natomiast na wspólne jego opracowanie. Tak powstał pierwszy i jeśli się nie mylę jedyny, jak na razie, artykuł o prakseologii i teorii decyzji² oraz bodajże jedyny współautorski artykuł Klemensa Szaniawskiego.

Wspólne pisanie referatu z profesorem Klemensem Szaniawskim traktowałem jako szczególne wyróżnienie. Pragnę niniejszym referatem spłacić dług uczonemu, memu sąsiadowi z Sadów Żoliborskich. Niech mi wolno będzie dodać, że nasz artykuł cieszył się zainteresowaniem osób z wielu krajów, którzy zwracali się o jego odbitki przez dłuższy czas po jego opublikowaniu do obu współautorów; poczty elektronicznej jeszcze wówczas nie znano.

2. Gdy przystąpiliśmy do pisania zamówionego referatu tym, co zaskoczyło zarówno Klemensa Szaniawskiego, jak i mnie było to, że w dziełach prakseologicznych Tadeusza Kotarbińskiego słowo: „decyzja” nie występuje. A przecież – jak pisaliśmy:

¹ Tekst obecny jest fragmentem dłuższego artykułu zamieszczonego w *Prakseologii*.

² Gasparski, W., Szaniawski, K., 1977, *Praxiology and Decision Theory*, w: H. Jungermann, G. de Zeeuw, red., *Decision Making and Change in Human Affairs*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland, s. 491-506. Polski przekład: *Prakseologia a teoria decyzji, Prakseologia*, 1992, n. 3-4 (116-117), s. 19-33 (tłum. W. Gasparski); tenże przekład opublikowany został także w: Szaniawski, K., 1994, *O nauce, rozumowaniu i wartościach: Pisma wybrane*.

Zarówno prakseologia, jak teoria decyzji analizują zjawiska tego samego niemal rodzaju. Co więcej, ich punkty widzenia są bardzo sobie bliskie, czasem wręcz identyczne; obie te dyscypliny zajmują się ocenianiem ludzkich działań zmierzających do osiągnięcia celu, a czynią to według takich kryteriów, jak na przykład skuteczność ze względu na cel i ekonomiczność ze względu na stosowane środki. Jednakże dyscypliny te powstały i rozwijały się niezależnie od siebie. Nawet obecnie kontakty między nimi nie są liczne, co powoduje, że różnią się one istotnie pod względem rodzaju pytań, jakie zadają, metod, które stosują, oraz – w szczególności – ich aparatu pojęciowego (Gasparski & Szaniawski 1992).

Na związki prakseologii i teorii decyzji wskazał polski ekonomista Oskar Lange oraz badacz francuski Arnold Kaufmann, autor książki *The Science of Decision Making: An Introduction to Praxiology* (London 1968). Fragmenty pracy Kaufmanna zostały przypomniane w książce poświęconej genezie prakseologii (Alexandre & Gasparski 2000, 183-197).

Oto jak przedstawia się porównanie prakseologii i teorii decyzji jakie przedstawił mi z profesorem Szaniawskim w referacie na darmsztadzką konferencję, tabela 1.

Tabela 1.

Cecha	Prakseologia	Teoria decyzji
Geneza	wywodzi się z filozofii	wywodzi się z potrzeb praktycznych (badania operacyjne, programowanie, optymalizacja)
Zainteresowanie (przedmiot badań)	celowe działania człowieka w całej ogólności	pewne klasy działań („decyzja” = „wybór sposobu zachowania”)
kwestia optymalności	nie występuje	poszukiwanie algorytmu optymalności
Metoda	analiza pojęć podstawowych w języku filozofii, głównie pozytywizmu logicznego	założenia wyrażane matematycznie
Podejście	analiza dostosowania zachowania do celu bez zakładania żadnych ograniczeń dotyczących pomysłowości sprawcy	zamknięte, dobrze zdefiniowane zbiory wyborów

Bibliografia

Gasparski, W., Szaniawski, K., (1977). Praxiology and Decision Theory, w: H. Jungermann, G. de Zeeuw, red., *Decision Making and Change in Human Affairs*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland, s. 491-506. Polski przekład: Prakseologia a teoria decyzji, *Prakseologia*, 1992,

n. 3-4 (116-117), s. 19-33 (tłum. W. Gasparski); tenże przekład opublikowany został także w: Szaniawski, K., 1994, *O nauce, rozumowaniu i wartościach: Pisma wybrane*

Kaufmann, A., (1968). *The Science of Decision Making: An Introduction to Praxiology*, London.

Kaufmann, A., (2000). *The Science of Decision Making*. W: V. Alexandre & W.W., Gasparski, red., *The Roots of Praxiology: French Action Theory from Bourdeau and Espinas to Present Days*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA)- London (UK), 2000, s.183-197.